

Scritorul cere

În cel mai înalt grad colaborarea cititorului în care eu văd un adevărat creator...

Interviu cu ELISABETA ISANOS

realizat de STELUȚA PESTREA SUCIU

Steluța Pestrea Suci: Am să încep dialogul nostru cu un vers al Magdei Isanos: „Copilul meu, să nu mă cauți...”, completat de interogația dumneavoastră: „Dar ce altceva aș fi putut să fac?”. Iată motoul cărții În căutarea Magdei Isanos, tipărită în 2003. Ați găsit-o pe Magda Isanos, mama dumneavoastră?

Elisabeta Isanos: Poate că unii și-au pus întrebarea: ce se află la originea pseudonimului „Elisabeta Isanos”, o impostură, o filiație, o coincidență? Bunica mea din partea mamei se numea Elisabeta Isanos (Elisaveta, cum se pronunța în Basarabia), ea m-a crescut de la vârsta de trei ani, când mama, presimțindu-și sfârșitul, a pus-o să jure că nu mă va da în grija nimănui altcuiva.

S.P.S.: Cu permisiunea dumneavoastră, vă întrerup, deoarece răspunsul generează alte întrebări. Fiind un copil lipsit de afecțiune maternă, pentru ce viață ați fost pregătită? Ați crescut răsfățată?

E.I.: Bunicii mei materni m-au crescut așa cum le crescuteră și pe fetele lor, în respectul unor principii, dintre care cel mai important a fost, cred, un anumit mod de a-i considera pe cei din jur, indiferent de condiția sau de culoarea lor; era modul de a privi oamenii al unor medici. Ceea ce conta în ochii lor era omul însuși, calitatea lui de om. Bunicul spunea că trăsătura umană cea mai de seamă nu este inteligența, ci afectivitatea, și era de părere că femeile, din acest punct de vedere, le sunt superioare bărbaților, deoarece sunt capabile de cele mai mari sacrificii. El punea, de asemenea, mai presus de orice, cinstea.

După lectura scrierilor Elisabetei Isanos, din care mi-am notat câte ceva, eram curioasă s-o cunosc, să stăm de vorbă. Simțeam că suntem, în multe privințe, pe aceeași lungime de undă. După ce mai târziu am parcurs volumul *În București, fără adresă* am găsit și numitorul comun: iubim amândouă casele, oamenii, străzile orașelor în care locuim. Ea Bucureștiul, eu Brașovul. Am lăsat anii să treacă, dar gândul la posibile dialoguri mă urmărea. Și momentul a sosit. Fiind de ceva timp apropiată de dr. Irina Petala, descendentă a familiei Isanos, am ajuns la personajul care mă interesa. Am descoperit o doamnă păstrând noblețea comportamentului interbelic, deși vârsta n-o recomandă pentru acea perioadă, elegantă și naturală, cordială, erudită, cu vioiciune a spiritului și replică promptă, calități care te fac să te simți confortabil în preajmă-i. Întrebările mele erau mai mult pretexte pentru că doream să-i las interlocutoarei libertatea să se dezvăluie pentru a da sens dialogului. Și iată ce-a ieșit...!

Îmi aduc aminte cât de fericit a fost când „olteanul” care ne aducea zarzavaturi i-a înapoiat o bancnotă de mare valoare, pe care bunicul i-o dăduse din greșală. (Imediat după stabilizare, când lumea nu se învățase cu banii noi.) Totuși, spre deosebire de fetele lor, pe mine a trebuit să mă crească în vremuri tulburi și în alte condiții decât cele de dinainte de război. Una dintre mătuși mi-a spus că pe ele bunica nu le-a bătut niciodată, pe mine însă m-a „atins” cu nuiaua când am plecat „la plimbare” fără să cer voie (dar și fără să știu, la patru-cinci ani, ce pericole mă pășteau), într-o perioadă când dispăreau copiii ai familiilor refugiate din Basarabia, luați de pe stradă sau din școli.

S.P.S.: Reveniți cu răspunsul la prima întrebare pentru a căuta împreună imaginea Magdei Isanos.

E.I.: Până pe la 18 ani, am trăit în mijlocul familiei Isanos, în casa din strada Popa Nan 49, unde locuiau cu chirie, după refugiul din Basarabia, din 28 iunie 1940. Acolo, de când am început să înțeleg unele lucruri, mi s-a vorbit despre mama, despre moartea ei prea timpurie, înainte de a-și fi putut desăvârși opera. Bunica păstra în șifonier, printre alte câteva lucruri salvate din refugiu (îmi amintesc un jabou de macramé, pe care și-l puneam la ocazii), câteva caiete cu poezii și un teanc de scrisori, cu scrisul mamei. Pândeam un moment propice și le luam să le citesc. A mai fost și dialogul uluitor cu bunica, într-o zi când am văzut-o plângând la cimitir: – De ce plângi? – Plâng pentru că am avut o fată care-a murit! (Nu mi-a spus „o plâng pe mama ta

care-a murit”, ci „o plâng pe fata mea”). Răspunsul meu prompt a fost: – Dar nu mă ai pe mine în loc? Din toate astea: regretele că mama nu avusese timp destul să scrie, convingerea mea că o înlocuiam în familie, faptul că mă simțeam solidară cu cei care mă crescuseră, a venit, firesc, ideea de a semna cu acest pseudonim. Iluzia, la vârsta aceea foarte tânără, poate fi, eventual, scuzabilă. Mai târziu, am înțeles că mama lăsase o operă rotundă, încheiată. Tot ce puteam să fac, tot ce am făcut, de fapt, încă de la început, a fost să-mi caut propriul drum. Cu greu, cu mari eforturi de memorie, cu sondaje adânci în amintirile celorlalți, am descoperit imaginea ei păstrată în mine, diferită de aceea din fotografia binecunoscută: o siluetă firavă, mereu în umbră, la care se adăuga moliciunea unui halat de molton, sunetul unei voci grave, de contralto, cu inflexiuni de miere. Și multe altele care erau „ea”, fără ca eu să știu.

S.P.S.: Șifonierul de care amintiți poartă dizolvat în substanța lui universul dumneavoastră de copil. Aveți și alte obiecte din casa bunicilor de care vă aduceți aminte cu nostalgie?

E.I.: Cărțile și casa însăși. În primul rând casa, dărmată de mult. În mintea mea totul este intact: scara de la pod, răsucită, cu muchii de metal la trepte, ca niște buze tăioase, nu mai știu dacă avea sau nu balustradă, pentru că pe-atunci nu mă sprijineam ca să urc, ușa mansardei, cu geam și perdeluță pe dinăuntru, luminatorul prăfuit din dreptul ușii și celălalt, din cameră, ușa cu clempuș de la podul mare, godinul, în dreptul lui petele de arsură de pe podea... Sigur, îmi aduc aminte și restul, odăile înalte, ferestrele cu bare de metal, balconul... Dar prin fereastra de la jumătatea scării spre pod nu mă uitam afară decât eu, vedeam o stea gălbuie clipind doar pentru mine, către sud-est. O vedeam și prin ușa deschisă de la sufragerie, și mi se părea că primesc un dar secret. În timpul demolării, casa din Popa Nan, lovită din greu cu ciocanele, s-a scuturat precum calul din poveste, lepădându-și straturile de tencuieli urâte care o îmbătrâneau și, astfel, ce mai rămăsese din ea a apărut cu frumusețea dintâi, reinnoit în ultima clipă. Am rămas uimită descoperind ornamentele de pe colonadele balconului, dar și altele, de care nu mi-aduceam aminte: deasupra ferestrei uneia din camerele dinspre stradă – o pereche de dragoni, privind unul spre Răsărit, celălalt spre Apus, un simbol, parcă, al vremurilor și al poziției noastre geografice. După un timp, mergând din nou acolo, am găsit colonadele prăbușite în mormane de cărămizi sparte, și printre ele, un fragment dintr-un dragon, și mai jupuit, căpătase o culoare caldă, solară. Am luat ciosvârta de dragon și am dus-o acasă, o am și acum, într-o cutie de pantofi. Mai am și

câteva cărți din biblioteca bunicului, și ea risipită cu ocazia mutării.

S.P.S.: Cartea În căutarea Magdei Isanos, eseu biografic, cum o numiți, în care ați pus ceva și din dumneavoastră, devine mai mult decât un simplu document. Este o călătorie în timp și spațiu. Ați simțit nevoia să faceți unele retușuri față de ceea ce se știa despre Magda Isanos?

E.I.: Despre Magda Isanos s-au spus multe lucruri neadevărate. Unele – ca să i se dea nuanțe idilice, altele – abjecte, sordide. Pe nici unele nu vreau să le amintesc aici; aș semnala totuși unul singur, apărut, culmea, într-o revistă basarabeană, „Sud-Est”, 2002/1/47. Articolul, semnat de Eugen Lungu, *Limbaș și limbuție*, afirma că „Magda Isanos, formându-se ca scriitoare la Chișinău, autoarea unei lirici feminine de excepție în care predomină thanaticul, retrăgându-se după război la Iași, se va adapta la neolimbajul de extracție comunistă (chiaburi, plugari, steaguri roșii etc.)”. E un „model” în ceea ce privește inventarea unor „informații” biografice, cu scopul de a-și umple propria neștiință și de a-și servi tema. Autorul nu-i cunoștea nici măcar datele biografice esențiale, adică faptul că Magda Isanos a murit la 17 noiembrie 1944, la București, la nici trei luni de la evenimentele de la 23 august. Astfel de informații, puse în circulație cu autoritatea conferită de tipar, fac mult rău, uneori iremediabil. În măsura în care mi-a stat în puteri, am cules date, am strâns amintiri și le-am turnat în romanul biografic *Cosânzenii*, unde nu există nimic inventat, până și pentru culoarea turlor unei biserici am căutat surse, ca să nu pun o tușă falsă tabloului. Acum, cartea pe hârtie este epuizată, dar poate fi citită pe Internet, pe site-ul www.isanos.ro

Un scriitor este un personaj complex...

S.P.S.: E bine că puneți punctul pe „i” prin răspunsul orientat spre adevărul istoric și biografic. Rămânem pe același palier. Despre mama am amintit. Tatăl dumneavoastră a fost Eusebiu Camilar. E greu să fii obiectiv când vorbești despre părinți?

E.I.: Nu cred că e greu, dacă ții la adevăr. Bineînțeles, un scriitor, ca orice om, este un personaj complex, poate fi privit din diverse puncte de vedere, totul este ca portretul să nu fie deformat în mod voit, programatic, pentru a intra în tipare ori pentru a corespunde unei teme. S-a spus, de pildă, despre Eusebiu Camilar că e un scriitor „în dâra lui Sadoveanu”, ceea ce este absolut inexact, el are o viziune proprie asupra satului nostru,

romanul *Cordun* o dovedește cu prisosință. Portretul tatălui meu l-am făcut în *Cosânzenii*: un om bun, fermecător, uneori cu izbucniri de mânie prea mult timp reținută, dar și atunci își exprima mai curând tristețea, revolta că asemenea lucruri se pot petrece; una dintre surorile lui, mătușa Saveta, spunea despre el că era „gingaș”, adică resimțea totul cu mai multă putere decât alți oameni. Trecuse prin grele încercări de-a lungul vieții, o simțeam, deși nu vorbea despre asta. Îmi dădeam seama că era pre-ocupat de temerea că nu-i va ajunge timpul pentru a scrie tot ce avea de scris. Și nenorocirea a făcut să se întâmple chiar așa cum se temea el, a murit la 54 de ani, fulgerător, în împrejurări care nu-mi sunt nici acum clare. Poate că scriind romanul *Cosânzenii* am reușit să fiu obiectivă, deoarece, prin forța lucrurilor, viața m-a ținut la distanță de ambii părinți, nu numai de mama care murise, ci și de tata, pe care eu, fiind în grija bunicilor, nu-l vedeam decât duminica și de sărbători. Îl așteptam cu nerăbdare. Venirea lui era o bucurie. Însă despre el știam prea puțin; când m-au întrebat la școală „ce este”, n-am știut, l-am întrebat pe el și mi-a răspuns: „Spune-le că sunt liber profesionist”. Când am început *Cosânzenii*, am bătut vreo doi-trei ani drumul Bibliotecii Academiei ca să aflu mai multe despre tatăl meu. Abia așa am izbutit să-i înțeleg viața, lupta continuă cu soarta, de la smulgerea din sat și fuga în lume, până la frecuşurile cu „inchizitorii” culturii din perioada comunistă, cea mai dură etapă a ei, 1948-1965. Tocmai când licărise o speranță în destindere, n-a mai apucat-o; bineînțeles, nu bănuia în primăvara lui 1965 (cum nici mama în 1944!) că urma o cumplită dezamăgire.

S.P.S.: Dar dumneavoastră ați simțit ochii cenzurii aplecați peste umăr?

E.I.: În anii '80, m-am dus cu un grupaj de poezii la Editura Eminescu, unde publicasem în 1968 volumașul de debut. Domnul director nu m-a primit în birou, m-a ținut pe hol, iar dactilograma mea a zăcut pe-acolo câțiva ani. În fine, prin '87 sau '88, am reușit să ajung în faza în care un redactor mi-a citit poeziile; în timpul discuției cu acesta, am avut surpriza să constat că făcuse pe pagini însemnări ciudate, linii, puncte, cerculețe. Când l-am întrebat ce înseamnă, mi-a răspuns și mai ciudat: „de stânga”, „de dreapta” etc., adică semnele simbolizau poziții ideologice. Mi-a mai spus că sunt și „prea multe lacrimi”, iar despre un grupaj intitulat *Uciderea lui Miron (Costin)*, având ca temă conflictul dintre intelectual și putere, mi-a spus: „știm noi la ce se referă, de fapt”. A fost singura dată când m-am întâlnit față-n față cu un fel de „cenzură preventivă”. În rest, aflându-mă

aproape total în afara vieții literare, am scris fără să mă gândesc la vreo constrângere exterioară, însă simțeam deasupra capului încordarea și apăsarea din atmosferă. Era, din acest punct de vedere, un aer greu respirabil.

S.P.S.: Dacă mama s-a aflat în centrul amintirii, deși n-ați cunoscut-o, aș vrea să mai aflu câte ceva despre tatăl dumneavoastră.

E.I.: Era un om care a suferit și s-a zbatut mult pentru a răzbi la lumina tiparului. Spunea uneori: „Oamenii au puține bucurii”, și nu pierdea niciun prilej să ofere cuiva un motiv de bucurie. Discret, nu și-a etalat întâmplările vieții, le pomenea rareori. Eu le-am descoperit în câteva interviuri din ziarele vremii, ca și în romanul *Cordun*, pentru ceea ce ține de anii copilăriei. Credea în muncă și a fost un truditor al scrisului, niciodată mulțumit, revenea iar și iar asupra frazei și năzuia să fie expresia vieții celor simpli din rândurile cărora ieșise. Credea că scriitorul trebuie să scrie despre ceea ce a trăit el însuși, adică despre lumea pe care o cunoaște cel mai bine. Era, deci, adeptul experienței directe ca fundament al operei literare, iar baza de lansare a fanteziei poetice nu putea fi, după părerea lui, decât viața însăși. „Întâi trăiește, apoi scrie” era sfatul pe care-l dădea oricărui tânăr pe cale de a se apuca de scris. „Du-te în lume/. . ./ Numai așa, trăind totul, vei avea ce spune oamenilor” a fost și sfatul primit de el însuși de la mentorul lui din sat, *părintele Vichente*.

S.P.S.: Credeți că o recitare a scrierilor lui Eusebiu Camilar, lăsând la o parte aprecierile preconcepute, ar oferi un alt Eusebiu Camilar?

E.I.: Cred că nu se poate vorbi de recitare, ci de citirea lui Eusebiu Camilar, deoarece în privința lui predomină azi tocmai părerile preconcepute, emise sau colportate de cei care nu i-au citit cărțile. Nu se pune, așadar, problema descoperirii unui alt Eusebiu Camilar, ci a lui Eusebiu Camilar așa cum este și cum va rămâne, în ciuda celor care, voit sau nu, îl ignoră. *Cordun*, *Prăpădul Solobodei*, *Turmele*, *Avizuba*, *Valea Hoșilor* sunt cărți peste care nu se poate trece. Și nu sunt singurele.

S.P.S.: Afirmarea dumneavoastră ca scriitoare a avut de suferit prin faptul că erați fiica lui Eusebiu Camilar?

E.I.: Nu cred. Am publicat primul volum de poezii în 1968, după moartea lui. Ulterior, am constatat că postura mea era mult mai incomodă decât a celui care vine spre lumea literară cu un nume necunoscut; a fi „fata lui...”, în plus și „a lui...” nu e deloc o situație de invidiat, în primul rând, pentru că o parte din

sentimentele nu întotdeauna pozitive față de părinți se răsfrâng postum asupra urmașului, în al doilea rând, pentru că se fac, vrând-nevrând, comparații: „nu seamănă” sau „seamănă”, ceea ce nu are cum să avantajeze pe nimeni. Eu am întâmpinat multă indiferență sau chiar respingere, ceea ce m-a făcut să-mi văd de drum cu mai puțin sprijin decât alții. Aș aminti în treacăt că tatăl meu a ajutat mulți tineri scriitori să se afirme, încurajându-i sau facilitându-le drumul, însă după moartea lui se pare că și moravurile în cadrul Uniunii s-au schimbat, nu mai existau „domni”. Poate că a fost mai bine așa, toate dificultățile întăresc, deci sunt benefice. Am intrat prin repartiție, cum era legea atunci, în învățământul secundar, unde am lucrat până la pensionare, reușind să public extrem de puțin, versuri, în unele reviste literare. În privința deciziei de a mă apuca de scris, faptul că tata era un scriitor cunoscut nu a avut nicio influență, deși anvergura lui ca persoană publică mă impresiona. Copleșită de ceea ce înseamnă a fi scriitor am fost abia atunci când tata mi-a citit într-o după-amiază de iarnă piesa lui istorică în versuri *Valea Albă*. Așa am înțeles ce forță uriașă au cuvintele, am fost cucerită și mi-am dorit să aibă și cuvintele mele o asemenea putere de a vrăji. Aveam vreo 16-17 ani, nu terminasem încă liceul, locuiam la bunici în strada Popa Nan; când tata a auzit că m-am apucat de scris, mi-a vorbit despre greutățile vieții de scriitor. Nu s-a erijat în maestru, ci a căutat să mă trezească la realitate, o realitate despre care nu putea spune prea mult, pentru că atunci era periculos a vorbi despre unele lucruri. Văzând că nu renunț, mi-a încurajat începuturile și mi-a dus primele poezii demne de a fi tipărite la „Iașiul literar”. Atunci am semnat prima și ultima oară cu ambele nume de familie, apoi am rămas la forma cu care semnez și azi.

O carte trebuie citită cu bună credință

S.P.S.: În fișa dedicată dumneavoastră în Dicționarul scriitorilor români se vorbește despre modestia de care dați dovadă. E moștenită sau viața v-a obligat să alegeți această trăsătură morală, atât de rară astăzi?

E.I.: Cred că e vorba aici de o confuzie, eu nu sunt modestă, de vreme ce am avut și am în continuare îndrăzneala de a scrie.

S.P.S.: Într-adevăr, scrisul este un act de mare curaj.

E.I.: Faptul că nu fac mare caz de persoana mea și de ceea ce am scris nu e o dovadă de modestie, ci de normalitate: aștept păreri alora, sigur că le prefer pe cele favorabile, dar m-au ajutat mult și cei care au emis și altfel de aprecieri. Singurul lucru

care mă supără este faptul că uneori păreri sunt emise și chiar publicate fără a fi citită cartea sau citită doar superficial, mă doare atunci când cartea este deformată în mod voit, după plac. O carte trebuie citită cu bună credință. Însuși faptul că își rupe cineva din timpul lui, atât de scump azi, și acordă atenție unor cărți ale mele mi se pare un dar nemaipomenit și aș vrea să mulțumesc fiecărui cititor în parte. E adevărat că am trăit și o experiență tristă în legătură cu valoarea și durata gloriei literare: la nici câteva zile după moartea tatălui meu s-a lăsat în jurul numelui lui o tăcere asurzitoare. Cu una sau două excepții, nici-unul dintre confrății lui nu s-a mai făcut auzit în ceea ce-l privea. Era firesc să trag concluzia că singura care contează este cartea însăși, ceea ce ai scris, opera, care poate oricând să depună mărturie că n-ai trăit în zadar. Din păcate, spre deosebire de pictor, a cărui lucrare e mai ușor de perceput, scriitorul cere în cel mai înalt grad colaborarea cititorului, în care eu văd un adevărat creator, fără el textul nu-i decât o suită de semne imprimare pe hârtie, iar cartea – un obiect oarecare.

S.P.S.: Cariera literară ați început-o sub semnul poeziei, apoi ați trecut la proză și eseu. Aceste borne le-ați considerat experiențe?

E.I.: Într-un anumit sens, fiecare rând scris e o experiență. Nu încerc să scriu după tipare, ci așa cum îmi vine să scriu. Acesta e primul stadiu, după care revin de mai multe ori asupra celor scrise, sunt texte la care am lucrat ani la rând. Sper să reușesc să scot în curând un volum de poezii în care am inclus un poem pe care l-am finisat în decursul a vreo treizeci de ani. În general, rămâne pentru mine un mister decalajul între ceea ce vrei să scrii și ceea ce rezultă, între forma interioară a unei poezii și forma transpusă în cuvinte, decalaj din care provin multele variante. De unde băjbâielile în căutarea cuvântului „ce exprimă adevărul”! Asta m-a făcut să cred că avem în sinea noastră rămășițe dintr-o limbă primordială, unică și universal inteligibilă, dinaintea babiloniei actuale. Era o limbă pură, care nu putea minți. O poezie bună se apropie în cel mai înalt grad de această limbă paradisiacă, dispărută de-afară, dar păstrată în adâncul persoanei umane. Sper să-mi apară acea carte de poezie, în care vorbesc mai pe larg despre limba interioară, pe care am numit-o „graiul amurg”.

S.P.S.: În poezie model v-a fost mama, în proză tatăl? Ați fost influențată de scrierile lor?

E.I.: Amândoi mi-au fost modele ca mod de a fi, repere în viață și comportament, borne, după cum le numiți dumneavoastră, de care te apropii sau te distanțezi, dar nu le pierzi

niciodată din vedere. În poezie, ca și în proză, am căutat în mine însămi tiparul pe care simțeam că-l posed, fără să-l cunosc nici eu prea bine de la început, însă descoperit pe parcurs. Spontaneitatea în literatură e o aparență, nu e valabilă în mod real decât într-o primă fază de lucru, a „aruncării pe hârtie”, restul e muncă inspirată, o combinație destul de greu de obținut și mai ales dificil de menținut pe termen lung. Amândoi părinții munceau la scrisul lor, și asta e, cred, ceea ce am moștenit de la ei.

Arta scrisului e, în esența ei,
o expresie a generozității...

S.P.S.: Când ați descoperit că părinții sunt scriitori, cum le-ați privit scrierile?

E.I.: Detașate de persoanele lor. Părinții mei erau una, scriitorii erau altceva. În mod cu totul spontan, nepremeditat, am făcut această despărțire, anticipând convingerea de mai târziu că nu trebuie confundat omul cu opera, deoarece arta e doar o altă ipostază a lui. Asta nu înseamnă nicidecum că n-ar exista legături și determinări. De pildă, sunt convinsă că un om mic la suflet nu poate fi un scriitor mare. Arta scrisului e, în esența ei, o expresie a generozității, un gest de iubire, o ieșire în afară a propriului eu dornic de a cuprinde mintea și sufletul celuilalt. E o formă ceva mai complicată a iubirii.

S.P.S.: Scrisul pentru dumneavoastră este o a doua natură, fiind văzut ca o eliberare interioară. Vă citez: „... metafora e revolta mea. Trebuie să scriu ca să nu-mi pierd self-respectul”. De ce?

E.I.: Fraza citată de dumneavoastră din *Drumul spre Ombria* are și acest sens: scrisul – eliberare de energie, o descărcare necesară, un fel de funcție vitală în plus. Poezia rămâne, la urma urmei, un fenomen misterios, cu mecanisme și resorturi încă necunoscute. Așa cum arată mai mulți autori, metafora cuprinde o tensiune între termeni, această tensiune este transmisibilă, iar rezolvarea ei naște o descărcare de energie atât în autor, cât și în cel care citește. O bombă cu explozie benefică! Nu spun o noutate, există o energie a cuvântului. Cu cât termenii sunt mai îndepărtați, cu atât energia produsă e mai mare. *Drumul spre Ombria* este romanul energiei poetice care încearcă să răzbească la suprafața vorbirii, de asta textul este „împănăt” cu fragmente de poem, fie comentând faptele narate anterior, fie încercând să fie altceva decât ele. Am mai întâlnit acest procedeu, dar cu altă funcție, în *O mie și una de nopți*, versiunea germană a lui Gustav Weil. Altfel spus, fragmentul poetic nu e rupt din mediul lui, ci apare înconjurat de context, ca o plantă cu

Eusebiu Camilar și Magda Isanos la Costiujeni – 1938

tot cu pământ și rădăcini. Cartea reconstituie o copilărie, apoi merge în paralel cu existența, desigur cu un pas în urmă, ca orice mărturie, de prin 1966 până în toamna lui 1989. O epocă destul de puțin cunoscută de către publicul larg de azi, mai ales de cei tineri. Încerc să dezvălui mecanismele aservirii, așa cum le-am trăit eu însămi, fără a fi fost nici victimă vizibilă, nici eroină, ci un om oarecare, trăind la fel ca o mulțime de oameni. Spun la un moment dat: „Eu sunt cobaiul din Arcă”, animalul de experiență. Cu o singură deosebire față de alți cobai: principala mea reacție la stimulii epocii este poezia. „Metafora e revolta mea”, felul meu de a mă situa în contrapunct cu vremurile. Dacă aș fi renunțat la ea, ar fi fost ca o dezertare, de asta spun că trebuie să scriu pentru a nu-mi pierde respectul de sine. Metafora devine revoltă și se justifică prin context. „Regele fricii”, personaj simbolic, înlocuibil cu oricare dintre cele reale, este desființat atât de „câinele care doarme covrig”, de buruienile care nu-l știu, cât și de mine, care mă uit cum strălucește cupola unui acoperiș în ultimele raze de soare. Să-mi păstrez libertatea interioară a fost principala obsesie de-a lungul acelor ani. Cartea se termină abrupt, cu predicția unui preot care spune că „se va sfârși

curând”. Anul acesta am scris, de asemenea pe baza unor însemnări zilnice, partea a doua a *Drumului spre Ombria*, relatare prin prisma mea personală a ceea ce s-a întâmplat după decembrie 1989, până prin anul 2001. Momentul central, acum punctul culminant al întregii cărți, este revoluția din decembrie, așa cum am trăit-o și cum am perceput-o eu.

„...nu avem nimic altceva decât amintiri”

S.P.S.: Amintirea e un cuvânt-cheie în scrierile dumneavoastră: „N-am nevoie de primăvara adevărată / O vreau pe aceea din amintiri, întunecoasă...” Amintirile întunecoase v-au marcat? Făcându-le cunoscute, devin o terapie pentru semeni?

E.I.: Am descoperit foarte devreme că nu avem nimic altceva decât amintiri. Prezentul este efemer, oricâte tehnici de a-l fixa ori de a-l prelungi la modul subiectiv s-ar inventa. Practic, în momentul când luăm cunoștință de el, prezentul a și trecut, asta e soarta noastră, dar a trecut fără să piară cu totul, stelele ne învață asta de ceva vreme, pentru că razele văzute de noi aparțin trecutului lor și, totuși, ni se par vii. Se vor vedea toate astea în partea a doua a *Drumului spre Ombria*. Nu cred că am amintiri „întunecoase”, în sensul de „cumplite, groaznice”, dar nici amintiri roze din vremea copilăriei, era o perioadă cumplită atunci, m-am născut în timp de război, am trecut prin refugii etc. Poate că uneori, în coșmare, revăd aceste rătăcirii și le re trăiesc spaima, mi se întâmplă să visez locuri necunoscute, orașe stranii, râpe lunecoase. Visul e și arhitect, și creator de peisaje. La un moment dat, omul se cuibărește în realitatea lui întunecoasă, pentru că nu are alta, și se obișnuiește cu ea. Când am vorbit de „primăvara întunecoasă”, m-am gândit la serile și nopțile de primăvară, pe vremea tinereții mele, în cartierul Popa Nan. Și nu numai acolo, în tot Bucureștiul, serile de primăvară aveau ceva unic, suav, proaspăt. Bucureștiul de azi s-a depersonalizat, a devenit țepăn, sterp și neprietenos. Într-adevăr, relatarea întunericii poate fi o terapie pentru cei care iau cunoștință de el prin cuvinte. Am încercat să fac asta în *Drumul spre Ombria* și nu numai acolo. Pentru cel care povestește nu e însă terapeutic, dimpotrivă, retrăirea poate fi uneori foarte grea.

S.P.S.: Ați anticipat o altă întrebare. Drumul spre Ombria este mai mult decât un jurnal. De la o pagină la alta, vă reconstituiți ca personaje. Pe de altă parte, relația între povestire și istorie mă duce cu gândul la Musil, care vede jurnalul ca pe „o biografie a ideilor sale”.

E.I.: *Drumul spre Ombria* este o carte greu de încadrat într-un tipar. Este și nu este jurnal. Nici poem în proză, nici roman după canoane nu poate fi, și totuși este toate astea la un loc. „Roman al unui poem”, poate fi în același timp și povestea unei deveniri în contextul unei epoci. Tangența cu vremurile și evenimentele naște, desigur, reflecții, comentarii, analize, deoarece caut în permanență o noimă în ceea ce se întâmplă în jurul meu; și puncte de sprijin pentru a merge mai departe. Dar *Drumul spre Ombria* pune pe primul plan poezia, este o artă poetică, în paralel cu critica vremurilor și în măsura în care acestea se opun libertății creatoare. În carte „strig” din când în când, de-a valma, nume de poeți, ca să nu uit că poezia există, ca să-mi dau curaj. Desigur, poate fi și o biografie a ideilor, un jurnal de lectură, adică o cronică a mirărilor mele zilnice în fața a ceea ce vedeam, auzeam sau citeam.

S.P.S.: De ce v-am pus întrebarea anterioară? Pentru că, pornind de la „sufocantele angoase” găsite în jurnal, de la întâmplările reale, de la mizeria fizică și psihică a individului într-un sistem totalitar, intrați într-un sistem ficțional, așa cum se întâmplă în romanul Poarta de Vest.

E.I.: *Poarta de Vest* este, așa cum spuneți, o ficțiune, dar la bază cu multe fapte și personaje reale. Am citit în ziare despre oameni de la noi ajunși sub pragul de jos al sărăciei, refugiați în peșteri sau colibe din păduri, ca în epocile primitive. Din acest punct de vedere nu am inventat nimic, realitatea mi-a oferit materia, fantezia mea nu a făcut decât să lege într-o poveste imaginea omului de cavernă actual, emigrația, rătăcirile prin Infern și Rai, evenimentele tragice de la Madrid, din gara Atocha, și zbuluciumul unui bărbat care vrea să trimită un mesager ca să afle dacă iubirea rezistă dincolo de moarte... Citind despre acești „mizerabili”, scoși de sărăcie în afara societății, m-am întrebat: nu sunt și ei cetățeni români? Nu flutură și pentru ei steagul pe clădiri? Ce trebuie să facă un astfel de om ca să i se cânte și lui Imnul Național și să aibă drapelul tricolor pe sicriu? Așa a apărut povestea lui Mihai Vitez. Am pus în ea și ceva personal, regretul că membrii mai tineri ai neamului nostru, rudele noastre, au plecat în alte părți de lume și am rămas mai singuri. Unii au spus referitor la subtitlul *Aventurile unui cetățean român* că nu poate fi vorba de aventuri în carte; mă întreb: ce ar mai fi trebuit să i se întâmple în plus unui om, care a trăit într-o hrubă sub pământ, pentru a fi purtat apoi de soartă în Spania și pe meleaguri supranaturale, ca să piară, teoretic, în atentatul de la gara Atocha, și să fie îngropat, tot teoretic, cu onoruri militare, chiar în timp ce, la modul fizic, real, trecea granița alpină spre Italia? E un

roman tragi-comic. La fel ca și celelalte cărți ale mele, nu a avut parte de reclama atât de necesară azi, când cartea a devenit, din păcate, o marfă.

S.P.S.: Perioada de după '90 este văzută din perspectiva unui biet om, Mihai Vitez, o victimă inocentă a istoriei.

E.I.: Într-o mai mare sau mai mică măsură, toți suntem niște victime inocente sau măcar parțial inocente ale vremurilor în care trăim. În același timp, Mihai Vitez este și o „victimă” a propriului fel de a fi, nu se adaptează pentru a ieși deasupra altora, nu e în stare să facă lucruri pe care alții le îndeplinesc fără scrupule, pentru a supraviețui, și nu oricum. De aceea, ca om, nu e băgat în seamă decât atunci când trecătorii se ciocnesc de el pe stradă și nu capătă importanță decât când e pe punctul de a muri și după ce e crezut mort, pe meleaguri străine. Poate că mulți s-ar putea recunoaște în Mihai Vitez. Dintr-un anumit punct de vedere, el nu este totuși un învins.

S.P.S.: Credeți că se poate face legătura cu volumul de versuri Urgia plăpânzilor?

E.I.: *Urgia plăpânzilor* sau, altfel spus, *Mânia celor fragezi*, este un volum de poezii. Altele sunt mijloacele, dar se leagă de *Poarta de Vest* ca substanță. Totuși, *Urgia plăpânzilor* vrea să spună ceva mai mult: e vorba despre cei care nu se pot în niciun fel apăra, despre flori, despre copii, despre cei gingași la fire sau la trup, asupra cărora se exercită forța fie a destinului, fie a semenilor lor. Ei nu pot riposta decât într-un singur fel: prin remușcarea pe care o vor genera, prin doliul așternut asupra celorlalți. Asta este „urgie plăpânzilor”, „la colère des fragiles”, a celor care ne pedepsesc „pălmuindu-ne cu moartea lor”. Volumul este trilingv, cu versiuni în franceză și engleză, ultima fiind realizată de doamna Mihaela Paladi, o brașoveancă de origine, studentă și colaboratoare a profesorului Leon Levițchi. Grație celor două traduceri (cea în franceză îmi aparține), a fost o experiență filologică interesantă.

S.P.S.: Pe ce ați pariat când v-ați decis să talmăciți propriile poezii în limba franceză, știind că a traduce presupune o muncă de re-creație?

E.I.: Traducerea este și o lectură mai profundă, mergând până la esența cuvintelor, așa cum ne recomandă John Ruskin să citim: literă cu literă. Textul de bază și varianta în franceză se influențează reciproc, își împletesc rădăcinile, până când, în unele cazuri, nu mai știu care a cui variantă este. Am impresia că ambele versiuni, și cea în română, și cea în franceză, sunt variante

ale unei forme inexprimabile, aflată în adâncul cel mai adânc, așa cum spunea foarte frumos tatăl meu, „dinainte de etimon”. Am mizat, așadar, pe o mai mare apropiere de forma primară, incognoscibilă, pe o „înfrățire între limbi”, și bineînțeles am sperat, totodată, că le vor citi și alții, care nu cunosc limba română. De asemenea, am constatat pe parcurs un lucru interesant: versiunea franceză sau cea engleză adaugă nuanțe și sensuri noi față de textul românesc. Și încă ceva. Poezia în română obligă pe traducător să caute în limba străină echivalențe sau să inventeze ceva similar pentru a reda imaginile românești. Cele trei versiuni se îmbogățeau reciproc, aflându-se într-un dialog continuu. Am descoperit astfel traducerea ca dialog între limbi, în poezie așa ceva este nu numai posibil, ci și necesar, după părerea mea. De exemplu, cuvântul „prapur” are în română valențe poetice, pentru că sună într-un anumit fel, ori prin contaminare cu celălalt sens, de „steag bisericesc”; în franceză, „crêpine” sună, de asemenea, poeticște acceptabil, în schimb, în engleză, cuvântul referitor la membrana stomacală este rebarbativ din acest punct de vedere. Ce se poate face în acest caz? Traducătoarea a găsit soluția: „With tender Easter lamb skin...”, „În piele fragedă de miel de Paște...”. Uneori, am simțit nevoia ca după traduceri să revin la textul românesc, să fac o variantă nouă, ieșită din acest dialog interlingvistic. Cuvântul „stânjenei” din română este plin de poezie, e un adevărat portret al florii, trimițând la ideea de fragilitate; în engleză, floarea asta se numește „iris”, la fel și în franceză, cu aluzie la legenda cunoscută a mesagerei cerești întruchipate în curcubeu. Am căutat ca și în franceză, și în engleză să apară ceva din portretul existent în română, și am găsit formula „Toi, iris irritable, es-tu facile à gêner?” și „Does the iris flower tell you that you are easily offending”? Un experiment interesant și profitabil, cred, de apropiere între limbi și de îmbogățire reciprocă. Traducerea, când e vorba de poezie, o văd ca un schimb în natură, ca pe un troc de frumuseți. O altă experiență, de astă dată formală, a fost întrebuițarea catrenului persan în unele poezii, formulă energică, potrivită pentru a exprima stări extreme. Dincolo de toate astea, *Urgia plăpânzilor* a vrut să sune ca un avertisment, ca un apel la cruțarea celor care nu se pot apăra.

Orașul e memorie întrupată

S.P.S.: Preocuparea față de memoria trecutului am găsit-o și în cartea În București fără adresă, inedită prin felul cum doriți să salvați imaginea capitalei. Vă citez: „Sunt priveliști pe care nu le-am mai găsit niciodată, dar continuă să existe în memoria mea, fără

adresă. „Fără adresă” se referă la casa din str. Popa Nan – demolată – pierzându-se astfel urma vieților celor dragi?

E.I.: Orașul e memorie întrupată, aici totul e trecut, mai vechi sau mai recent, persistând sub forma unui prezent pietrificat. Bucureștiul n-are decât vreo 500 de ani, dar și asupra acestora s-a năpustit și se năpustește încă furia demolatorilor. Nu mi se pare întâmplător faptul că demolarea orașului merge în paralel cu demolarea sau desfigurarea trecutului sub alte forme. După cum se știe, în anii '80 a început demolarea Bucureștiului vechi, cu adevărat o crimă împotriva istoriei și a culturii. Și chiar crimă împotriva reliefului geografic, deoarece de pe fața pământului au dispărut Dealul Uranus și Colina Mihai Vodă, având în culme Mănăstirea Mihai Vodă cu foarte prețioase vestigii istorice. Bucureștiul a devenit mai plat, ceea ce exprimă poate cel mai bine intențiile ascunse ale aceluia timp. Cel distrus era Bucureștiul meu, unde m-am născut și am copilărit: Spitalul Brâncovenesc, dealurile cu zări văzute printre case și grădini. Am plâns în sinea mea pentru fiecare priveliște desființată, parcă eram demolată și eu odată cu zidurile. În decembrie 1989, am răsuflat ușurați, crezând că s-a sfârșit cu distrugerea orașului. Casa din Popa Nan 49 scăpase, m-am bucurat, dar n-a ținut mult. Familia mea nu mai locuia acolo din 1975, când casa a fost vândută, apoi părăsită de noii proprietari, plecați ulterior în străinătate; în anul 2000, în urma unui litigiu irezolvabil cu niște ocupanți ilegali, casa a fost demolată, terenul a rămas gol până în ziua de azi, doar vegetația s-a înălțat, umplând locul cu iederă,

iarbă și oțetari, iar pe calcanul școlii de alături se mai vede desenat cu fum conturul unui acoperiș. În București, la ora actuală, continuă sub diverse forme distrugerea începută în anii dictaturii: case de epocă, irepetabile, sunt acoperite peste noapte cu garduri mari sau plase verzi, în dosul cărora dispar pe ascuns, cu acordul autorităților îndrituite să le apere. Am încercat să mă bat, în felul meu, pentru personalitatea orașului, dar se pare că o nouă formă de dictatură continuă „opera” celeilalte.

S.P.S.: O ultimă întrebare. Ați găsit lumea iubirii numită de dumneavoastră Ombria?

E.I.: Ombria se îndepărtează pe măsură ce înaintez spre ea, e firesc să fie de neatins. Dacă aș găsi-o, s-ar sfârși căutarea, ar fi capătul drumului. Ombria e „o zare vizibilă într-un fulger”, spațiul dintre termenii unei metafore, cu atât mai larg, cu cât mai îndepărtate unul de altul sunt cele două cuvinte pe care poezia le alătură. E un loc unde poți să rămâi un timp mai lung sau mai scurt, în funcție de puterea închipuirii. Am reușit să ating, pentru scurtă vreme, doar ipostaze ale Ombriei, de pildă curtea și lunca de pe malul Ciorogârlei, locul pe care îl numesc în carte „la Dora”, un fel de intermediar între infernul zilnic și Ombria întrezărită la orizontul imaginar. În partea a doua a cărții, se va vedea ce se întâmplă mai departe. La urma urmei, nu spune fiecare dintre noi, într-un fel sau altul „Dă, Doamne, ca dincolo să fie altfel!”? *Dincolo*, adică mâine sau în altă parte. Așadar, Ombria nici nu trebuie descoperită, important e drumul.

